

A sárközi népviselet többletjelentéseinek változása Decsen

Készítette: Papp Jázmin Karina

Tartalomjegyzék

Téma	3.
A kutatás módszertana és forrásai	4.
Sárköz és Decs társadalmi, gazdasági és történeti áttekintése	6.
A sárközi népviselet (helyi) percepciói	10.
A sárközi népviselet jelentésének idővel bekövetkezett változásainak okai	15.
Ma a viselet	19.
A hagyomány megőrzése, mint jelentés	19.
A közösséghez tartozás és identitás kifejezése	23.
Viseletek átadása és átvétele	26.
Tanulságok	29.
Irodalomjegyzék	30.

Téma

A dolgozatom témája a sárközi viselet a decsi közösségben betöltött szerepe. A középpontban a helyiek a viselethez társított jelentése és a hozzá való viszonyulásuk áll. A jelentések korosztályonként változhatnak, e mellett az évek alatt is átalakult. A változást több tényező is okozhatja, amelyekre a későbbiekben ki fogok térni. E mellett érdekelt az is, hogy a ma a viselet, hogyan jelenik meg, mint örökség és van e identifikációs szerepe.

A kutatói perspektívámat az határozza meg, hogy én is decsi lakos vagyok. Édesapám ágán tősgyökeres sárközi felmenőim is vannak, e mellett 6 éves korom óta táncolok az egyik decsi hagyományőrző tánccsoportban, így szinte a mindennapjaim részévé vált a sárközi tánc és népviselet. A táncpróbákon, fellépéseken sokat meséltek nekünk a sárközi népviseletről, hogy hogyan kell jól felvenni, hogyan kell viselni, melyik ruhadarab milyen anyagból készült és kinek mit illene hordania a korához viszonyítva. Az egyetemi éveim előtt is már felfigyeltem arra, hogy a táncosok, idős nénik a viselethez nem csak, mint egy ruhadarabhoz kötődnek, hanem többletjelentéseket is társítanak hozzá. E mellett a viselet régen sem csak egy anyagból álló egész volt, hanem voltak más mögöttes jelentései is, mind az egyénről, mind annak a gazdasági, társadalmi helyzetéről. Ezekből a tapasztalataimból kiindulva keresem a választ arra, hogy a helyiek a jelenben milyen jelentéseket társítanak a sárközi népviselethez és ezeket a jelentéseket milyen tényezők befolyásolják vagy hozzák létre. Az adatközlőim milyen jelentéseket társítanak a viselethez sokat elmond róla, hogy ők hogy viszonyulnak hozzá, a viszonyulás viszont a tovább adásban, az őrzésben és a ruha szerzésben nyilvánul meg.

A kutatás módszertana és forrásai

A kutatásom helyszíne Decs. A módszerem a résztvevő megfigyelés volt, amelyet a kutatásom kezdete óta tudatosan végeztem, de helyiként és a közösség tagjaként a kutatás előtti tapasztalataimat is felhasználtam a dolgozatom írásához. A résztvevő megfigyelés antropológiai módszer, mely Bronislaw Malinowskitól származik¹. Ezt a módszert idegen környezetben kutatók alkalmazzák főként, ahol szükséges nekik „beépülni” a helybéliek közé.² A terepmunka a társadalom és kultúrára vonatkozó ismeretek legfőbb forrása, amelynek célja a vizsgált jelenségek alapos megismerése.³ Az esetemben nem volt szükség a beépülésre, mert saját környezetemben kutattam. Ez egyben előnyt és hátrányt is jelentett. A tájegység, a kultúra, a hely és a helyi közösség ismerete egyértelműen előny. A hátrány viszont, hogy sokkal nehezebb volt a külső szemlélő mód felvétele és olyan dolgok észrevétele is, ami számomra természetes, ezt ismerőssel szembeni vakságnak hívják⁴. A terepmunka egyik elengedhetetlen része a terepnapló írása, ennek segítségével a kutató az interakciók során gyűjtött tapasztalatait és ezek megszerzésének körülményeit írja le, amik később az értelmezés során segítséget nyújtanak.⁵

A résztvevő megfigyelés mellett félig strukturált mélyinterjúkat készítettem decsi táncosokkal és ismerőseimmel. Decsen kettő hagyományörző néptáncsoport is működik, de a kutatásomba csak az egyiket, vontam be, azt, amelyiknek én is tagja vagyok. Az adatközlőimet már ismertem, így ez megkönnyítette az interjúk elkészítését, melyek során lehetőségem nyílt arra, hogy az adatközlőim szemszögéből is rálátást kapjak a témára. A kérdéseim arra összpontosultak, hogy az alany mit tud a sárközi viseletről, és annak viselési szokásairól, kitől, hogyan és mikor szerezte meg ezeket az ismereteit, illetve számára mit jelent a sárközi viselet, hogyan kötődik a viselethez, mikor és hogyan találkozott vele először.

A kutatásom során a megkérdezettek száma 18 fő volt, összesen 13 óra hangfelvételt készítettem. Az interjúk közül kettő csoportos interjú. Az egyiket egy házaspárral, a másikat szülőkkel és két serdülő lányakkal. Sajnos ez utóbbinál, a hangfelvételem elveszett és csak az

¹ Kisdi 2012. 37.

² Kisdi 2012. 42.

³ Eriksen 2006. 41.

⁴ Eriksen 2006. 48.

⁵ Emerson 1995. 7-16.

interjú során készített jegyzetem maradt meg. A megkérdezettekhez soroltam még egy idős nénit, akivel még az egyetemi éveim előtt beszélgettem. (2 éve) Akkor még nem készítettem hangfelvételt, sem jegyzeteket az elmondottakról, mégis nagyon tanulságos volt a nála eltöltött idő és a ruháiról képeket tudtam készíteni.

Az adatközlőimnél fényképeket is készítettem népviseleti ruhadarabjaikról és családi fényképeikről, melyeken viseletben vannak a hozzátartozóik. A kutatás során közel 600 fényképet tudtam készíteni és összegyűjteni. A fénykép, forrás, amely segítségével elemezni lehet jelenségeket.⁶ A fényképen keresztül meg lehet figyelni jelenségeket.⁷ E mellett néprajzi témává is váltak, hogy például egy családi képet hol és hogyan helyeznek el.⁸ Fontosnak tartom ezeket a fotókat, mert vizuális források, amelyek segítenek megérteni, hogy az egyén számára mit jelentenek a népviseleti darabok és a családi képek. Érdekes volt számomra, amikor fényképeket készítettem, hogy akkor az interjú alanyaim, milyen történeteket meséltek el a ruhákkal kapcsolatosan. Egy másik fontos tényező, hogy ezeket a családi képeket, hol őrzik, vagy őrzik e még. Az egyik interjú alanyomnál a családi fotó albumjainak nézése során tudott megnyílni és beszélni. Az általam készített fotókat a prezentációmban és jelen dolgozatomban is felhasználtam, segítségükkel bemutatva a viseletet és a kutatásomat.

⁶ Lásd Granasztói P. 2004. 63-70.

⁷ Lásd Fejős Z. 2004. 8-9.

⁸ Lásd Fejős Z. 2004. 19.

Sárköz és Decs társadalmi, gazdasági és történeti áttekintése

Fontosnak tartom ebben a fejezetben bemutatni Sárköz és Decs helyzetét, hogy a viseletet és a hozzá társított jelentések érthetőek legyenek a helyi kontextusban. Itt az elején fontosnak tartom felhívni arra a figyelmet, hogy a fejezetben nem törekedtem Decs falu történeti megírására és nem térek ki minden apró részletre, csak a témámhoz kapcsolódó lényeges információkat gyűjtöttem össze.

Sárköz a Duna és a Sárvíz által határolt ártéri terület volt.⁹ A terület életét e két folyó áradásai szabták meg.¹⁰ Egy év leforgása alatt a területet többször bejárta a Duna megáradt vize, ezért csak az árvíz fölé magasodó halmokon tudtak falvak létrejönni.¹¹

Sárköz életének egyik leglényegesebb eseménye a folyószabályozás, amely a terület életét teljesen átalakította. Az itt élők között sokan, akik eddig az ártérből éltek meg elleneztek a szabályozásokat, félve, sokszor jogosan, a végső elszegényedéstől.¹² A munkálatokat 1810-től tudták folytatni, majd az első nagyobb meder átvágásokat a Dunán 1820 és 1825 között készülték, amely során 40 km-rel rövidült a folyó. A Sárvizet 1854 és 1855 között vezették a Sióval egyesítve a Taplósi Holt-Dunába, 50 km-t levágva belőle, így már nem fogta közre a Sárközt a Dunával.¹³ Az ármentesítés, a gátak építése a következő években is folytatódott, több-kevesebb sikerrel, de csak 1890-ben kerülhetett sor a szántók kiterjedésére.¹⁴

Az ármentesítés után, a jó minőségű földeket a helyiek ki tudták használni mezőgazdasági művelésre, mely az addigi életformájukat teljesen megváltoztatta.¹⁵ Istállózó állattartás váltotta fel a régebbi legeltetőt, új állatfajták jelentek meg, akik számára takarmány növényeket termeltek.¹⁶ A szántóföldi termelés vált meghatározóvá, főterménye a kenyérgabona és a kukorica volt. Ezek mellett elterjedt a tarlórépa és burgonya is.¹⁷ A zöldség- és gyümölcssterme-

⁹ Katona Imre 1962. 7.

¹⁰ Katona Imre 1962. 7.

¹¹ Andrásfalvy Bertalan 1967. 3.

¹² Andrásfalvy B. 1967. 54-57.

¹³ Andrásfalvy B. 1967. 57.

¹⁴ Andrásfalvy B. 1967. 58.

¹⁵ Balázs-Kovács 2024. 11.

¹⁶ Katona I. 1962. 33.

¹⁷ Katona I. 1962. 34.

lés is fokozódott, melyet értékesítettek is.¹⁸ A mezőgazdasághoz használt eszközeik és technikáik folyamatosan fejlődtek.¹⁹ Kovách Aladár írásában olvashatjuk, hogy az eddig senkihez se tartozott területeket, addig foglalhatták a helyiek, „ameddig a házuk népének kaszahegye elért”. Így a legkisebb területtel rendelkező gazdáknak is 40-50 hold jutott.²⁰ Báta kivételével a másik négy falu Alsónyék, Sárpilis, Decs és Ócsény határában 20000 hold terület volt, melyből 9000 hold volt szántó, melyen négy nagybirtok és az itt élő parasztság osztozott.²¹ A Kovách Aladárral ellentmondó állapotot írt később Katona Imre, mert a művében az áll, hogy a közép- és gazdag parasztság megerősödött és az agrárproletárok rétege viszont egyre nőtt.²² A földel rendelkező és a nincstelen parasztság között egyre nőtt a különbség, mind kulturális, életmódbeli és mind társadalmi viszonyban.²³

A gazdagodás kezdeti stádiumában is egy család a földből nyert haszon töredékét tudta csak hasznosítani.²⁴ A bőven termő földek terményei messzire elkerültek, óriási gazdasági és kereskedelmi kapcsolataik voltak.²⁵ A már módos parasztok sokszor nem végeztek személyesen termelőmunkát, a béresek, napszámosok, cselédek dolgoztak helyettük.²⁶

A meggazdagodás első jelei a textíliák mennyiségén volt észrevehető. Minden ünnepre külön vagyont érő ruhákat készítettek és rengeteg szőttest halmoztak fel, amelyek sokszor használatba sem kerültek.²⁷ A meggazdagodott sárköziek új, magas és hatalmas házakat építettek polgári ízlésnek megfelelően, melyek túlméretezettek

A decsi Fő utca ma (saját kép)

¹⁸ Katona I. 1962. 34.

¹⁹ Katona I. 1962. 34.

²⁰ Kovách A. 5.

²¹ Katona I. 1962. 35.

²² Katona I. 1962. 35.

²³ Katona I. 1962. 35.

²⁴ Mády Zoltán 1942. 23-24.

²⁵ Andrásfalvy B. 1956. 60-61.

²⁶ Katona I. 1962. 36.

²⁷ Mády Z. 1942. 24.

voltak egy család szükségleteihez mérten.²⁸ A házak belsejét is polgári mintára rendezték be, helyet kaptak itt a heverők, csillárok, szőnyegek.²⁹ A szobák közül volt olyan is, melyet nem használtak, majd tisztaszobát is alakítottak ki, amiben a legértékesebb bútorait, ruháikat tárolták.

Az őslakos sárköziek körében egy gazda, a haláláig vezette a gazdaságot.³⁰ Sárközben sokáig a parasztgazdálkodás formája a nagycsalád volt. Három generáció élt együtt, ahol a házasság után a menyecskét vagy akár a férjet is, a szülői házba vitték és ott az após gazdaságában dolgoztak.³¹

Az egykerendszer a Dél-Dunántúlon volt a legjellemzőbb, mely a föld megnövekedett értékének, munkaszervezési formák megváltozása és a parasztok új értékrendszerének, melyben a vagyon volt az elsődleges, kialakulása hozta létre.³² Sárközről írt tanulmányokban szintén megtaláljuk az egykét és ennek köszönhető társadalmi átalakulásokat. Andrásfalvy Bertalan művében forduló pontnak tekinti az egykezés kezdetét és ír arról is, hogy a több gyermek nem áldás, hanem bűn, szemérmertlenség.³³ Az egyke „betegség” hatalmas pusztítást végzett, a folyó református törzslakosság mellé, más vidékekről katolikus betelepülők érkeztek, akik 1940-re Sárköz lakosságának 40%-át tették ki.³⁴ A katolikusokat sokáig lenézték, mert szegényebbek voltak és több gyereket vállaltak.

A férfiak az egykerendszerhez közömbösen viszonyultak vagy ellene voltak, mégis rábízták az asszonyokra.³⁵ Sokszor a lány gyermeknek a szülők sokkal jobban örültek, mert annak az öltöztetésére egy egész vagyont lehetett ölni és ő lehetett a családi vagyon cégére.³⁶ A lányokat és a fiatal asszonyokat kímélték a munkától, az idősebb asszonyok végezték a házkö-

²⁸ Andrásfalvy B. 1956. 61.

²⁹ Andrásfalvy B. 1956. 61.

³⁰ Katona I. 1962 36.

³¹ Andrásfalvy B. 1956. 60.

³² Magyar Néprajzi Lexikon-egyke szó cikk

³³ Andrásfalvy B. 1956. 4. / 61.

³⁴ Katona I. 1962. 39-42.

³⁵ Mády Z. 1942. 14.

³⁶ Mády Z. 1942. 14-21.

rüli munkák nagyobb felét.³⁷ A menyecskének lenni „foglalkozást“ jelentett Sárközben, ő állandóan a kirakatban volt, a feladata abból állt, hogy szép legyen, öltözködjön, ne legyen még egy olyan menyecske, mint ő.³⁸ Ma is sokszor mondják nekünk, hogy a sárközi lány nagyon büszke, ki ha én nem felfogásúak és mi is járjunk büszkén a népviseletben, mert másnak nincs ilyene. A művekben is olvastam és mondták nekem is, hogy ha valakinek nem olyan volt a ruhája, azt megszólták és nem járt addig a templomba (reformátusokról van szó), amíg nem volt új ruhája. Az egyik adatközlőm, arról beszélt, hogy az ő nagyanyja nem járt templomba, még az ő konfirmálására se ment el, mert egyszer megszólták a ruhája miatt idős korában.

A ma 70 évesek korosztálya már a kommunizmus időszakában nőtt fel és az ő világnézetük is átformálódott, de szüleiktől, nagyszüleiktől sokat hallottak erről a korszakról. Ennek a korosztálynak többsége már középiskolába Szekszárdra, vagy a környező városokba jártak.

Ma a Decsen élők közül többségben vannak azok, akiknek nincsen sárközi felmenője. Olyan szinte már lehetetlen találni, aki csak tősgyökeres sárközi őssökkel rendelkezik. Ez az egykéből adódó fogyásnak köszönhető. 2024. januárjában Decsen 3764 fő élt, melynek csak 9,2%-a vallotta magát reformátusnak, 28,6% viszont katolikusnak.³⁹ A falusiak közül sokan járnak Szekszárdra dolgozni és iskolába, ez könnyen megoldható, mivel Szekszárd 10 km-re van Decstől. Az itt élők közül, már csak kevés család foglalkozik a földműveléssel, mert a privatizáció óta a földterületek folyamatosan koncentrálódnak.

³⁷ Mády Z. 1942. 12-14.

³⁸ Mády Z. 1942. 12-14.

³⁹ KSH adatai

A sárközi népviselet (helyi) percepciói

A viseletet még itt az elején szeretném bemutatni, hogy érthető legyen a továbbiakban, hogy az interjú alanyaim miről beszélnek, mihez viszonyulnak a maguk módján. A fejezet megírásához főleg az interjú alanyaim által elmondottakat használok fel, amiket előző tapasztalataimmal és tudásommal egészítek ki a szakirodalom mellett. Az illusztráláshoz a saját képeimet használok fel. A viselet bemutatása mellett röviden szeretnék írni a 20. század elei jelentéseiről is, mert ezek ma is visszaköszönnék.

Ahogy az előző fejezetemben említettem már a mai értelemben vett sárközi viselet a folyószabályozások után alakult ki. A sárköz népművészetére a 19. század végén és a századfordulón figyeltek fel.⁴⁰ A sárköziek honfoglalás korig visszanyúló eredete és a törökkor viszonylagos átvészélése, kontinuitást feltételez, amely több Sárközről írt műben visszaköszön, mint valami ősinek őrzője itt a nép és ősi elemek felfedezhetőek művészetükben és kultúrájában⁴¹. Ezt növelte a természeti adottságokból fakadó zártság is. Kovách Aladár így fogalmaz A tolna megyei Sárköz népviselete című művében: „Ilyen elszigetelt életmód mellett, mint minden egyéb szokásukban, a népviseletben is sokat megtartottak a régi módiból.”⁴² Malonyai Dezső A magyar nép művészete negyedik kötetben a sárközről írtakban többször a viseletre is vagy a nők karikázójában honfoglalási maradványt vél felfedezni.⁴³ Kovách Aladár és Malonyay Dezső műve tartalmaz a viseletről leírást és fotókat is. Mády Zoltán által összeállított Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról című könyvben Sárpilisén végeztek kutatás főleg szociológiai szemszögből, de említést tesznek a lakosok viselethez való hozzáállásukról és a ruhák viseléséről. Fél Edit 1991-ben az Ethnographiában megjelent Női ruházzkodás a Sárközben című tanulmánya bemutatja a viseletet tárgyi szempontból, az öltözködést és a tartalmi elemeket, mint korhatárok és alkalmak szerinti öltözködést. A mű a viselet megváltozásáról szól főként, de két jellegzetességre is felhívja a figyelmet „az egyik a színszimbolika, amely a korka-

⁴⁰ Andrásfalvy B. 1967. 8.

⁴¹ Csíki Tamás 2012. 222.

⁴² Kovách Aladár 5.

⁴³ Malonyai Dezső 1912. 54-61.

tegóriák, állapotok, alkalmak szótlan, de beszédes magyarázója, a másik, mely még jelentősebb, mint az előbbi, az alkalmak szimboliztikája.”⁴⁴

Fejezetemben ez alapján szeretnék egy áttekintést adni, mert korosztályonként és ünnepi alkalmanként egyszerűbb bemutatni a női viseletet, e mellett az interjú alanyaim is többször a korosztályok szerinti változásokat és az ünnepek szerint beszéltek nekem a viseletről és nekem is így tanították. A kiskorom óta azt hallom a decsi női népviseletről, hogy az egyik legszebb, legdíszesebb és legdrágább magyar viselet, ebben rejlik némi elfogultság is. A többektől hallottam, hogy egy-egy viselet egy tehén árával volt megfelelő. Sokszor elmondják a viseletről, hogy a hozzá való anyagot, azt a franciaországi Lyon-ból, Bécsből és Csehországból hozták.

A kislánynak addig tekintették a lányokat, amíg nem confirmáltak. A kislányok viselete általában ternó (kaszmír) és selymek voltak. Ők világos színekben jártak, szoknyájukon egy sor pántlika vagy oblegáció volt. A fejükön perémet, vagy homlok bársonyt tettek.

A nagylány, vagy eladó sorban lévő lány a confirmálásra pártát, tornyosbársonyt, tettek a fejére ehhez hátpántlika is tartozott. A confirmálásra új ruhát kaptak, ami az övék volt, ez a ruha árában és díszítettségében is

Kislány ternó szoknya

vetekszik a menyasszonyi viseletével. A gazdagok ezt borotvált selyemből készítették, míg a szegényebbek ezt festett selyemmel próbálták utánozni. Ezt a ruhát már csak úrvacsora alkalmakkor vették fel. A nagylányok selyem szoknyái már két soron vannak felpántlikázva és több dísz is került rá.

A menyasszonyi viselet a legdrágább és leggazdagabban díszített. Kezdetben fekete selymen két sor piros pántlikát raktak, majd a divatnak megfelelően a fehérhez közeli világos színű selyemből készítették. Az ekkor hordott egyéb kiegészítő is változott. A fekete menyasszonyi ruhához tornyos bársonyt viseltek mirtusz koszorúval. A nyakukba nyakbodrot tettek nyakbavetővel, ami egy nagy kiterjedésű fűzött gyöngy. A vállukra színes rostú vállkendőt raktak. A világos színű menyasszonyi viseletről látott képeken már a nyakbodor, nyakbavető,

⁴⁴ Fél E. 1991. 46-47.

tornyosbársony és a vállkendő is elmarad. A fejükön a mirtuszkoszorúhoz hasonló pártát viseltek fehér fátyollal.

A fiatalasszonyt a nagylányoktól a parittyafőkötő és a bíbor különböztette meg. A bíbor, az egy fehér tüllszerű anyag, melyet a fejükre csavarva a végét a nyakbodorba tűrve hordták. A bíbort első gyermek születéséig hordhatták.

Az asszonyok parittyá főkötőt kontypántlikával csak egy darabig, majd már csak kendőt hordhattak. Egy asszony az idő múlásával egyre sötétebb színekben járt, az idős asszonyok sötétzöldet, lilát, sötétkéket, majd csak feketét hordhattak.

A gyász alkalmával, ha a férje hunyt el az asszonynak csak feketét hordhatott utána.

Meg kell jegyezni, hogy a sárközi faluk között is voltak apró különbségek.

„Tehát ez a Decs Őcsény aránylag egyforma, mindegyik Sárköz. Hiába mind azt mondjuk, hogy a sárközi falvak, hogy az öt sárközi falu, a viseletben mégis van közöttük eltérés. A decsieket nem teljesen úgy öltöznék, mint az őcsényiek, az őcsényiek még a fejüket sem úgy kötik, például egy bírónénak olyan érdekesen, más-hogyan kötik, és azt még igazán még nem tanultam meg, mert ott Őcsényben még ott a Nimi néni, az beköti Bíróné fejét, ezt, azt, amaszt, tehát azt. És még a Bátai sem pontosan olyan, mint a Decsi. Sárközi, sárközi, de mégis vannak eltérések. A színekben, meg mindenféleképpen, például amíg Decsen meg Őcsényben nem szeretik a sárgát, a sárga szoknyát, a bátaiak meg a sárgát szeretik, ternóban is mondjuk.“⁴⁵

Két sor pántlikás selyem szoknya

A sárközi női viselet ebből következően egy jelrendszerként élt a faluban és Sárközben, amely az illető korához, gazdasági és társadalmi helyzetéhez igazodott. E mellett az egyházi ünnepek nagyságára utaló jel is volt, a nagyobb ünnepek alkalmával, mint karácsony, húsvét pünkösöd, díszesebb és drágább ruhát vettek fel, melyet más alkalmakkor nem. Erre példa egy visszaemlékezés: *„És voltak kisebbek, nagyobbak, hogy voltak olyan drága ruhák, hogy nem is volt szabad beülni a padba. Hanem direkt ezeken én még talán egyet le tudnál fényképezni, az van még egy az izéban, a gyülekezeti teremben. És gyönyörűen festett sárközi motívumok-*

⁴⁵ nő, 75 év körüli, decsi viseletkészítő

*kal festett kispadok, inkább úgy kellene írni, hogy kispadok, mert ekkorák voltak körülbelül, ilyen szélesek, és akkor arra ültek le, és akkor úgy rakták a ruhákat, hogy ne törjön meg, ne gyűrődjön meg ott, mert ugye minden nap jártak, vagy minden vasárnap mentek templomba, hogy ne gyűrődjön mindig ugyanott.*⁴⁶

A hétköznapiakban kevésbé drága ruhákat hordtak: *„Olyan gyüvőmenő, hogy ügyet kellett intézni. Hát talán a kassai selyem nem, nem a kassai selyem, hanem majd mutatok neked. Van egy barna szövetszoknyám, az a gyüvő-menő. Ügyet kellett intézni, elmegyek valami hivatalosba, bemegyek Szekszárdra.*“⁴⁷

A férfi viseletet, hamar városi szabókkal készítették.⁴⁸ A férfiak bocskainak vagy attilának nevezett kabátokat hordanak bőínggel, kalappal és himzett nyakkendővel. Egyik férfi táncossal és feleségével készítettem interjút, ahol arról kérdeztem őket milyen ruháik vannak és érdekes volt, hogy a feleségének 7-8 öltöző ruhája is van neki meg csak a bocskaija. *„(Férj) És nekem milyen saját viseletem van? - (feleség) :Neked a bocskai.- (férj): Nekem meg is állt a történet.*“⁴⁹

- A családok a nők öltöztetésével tükrözték módosságukat, ami egy rivalizálást szült a faluban:

„És akkor a templomban mindig úgy volt, hogy apósom úgy mesélte, hogy felültünk a karzatba, templomban, azt néztük, hogy kinek melyik asszonynak milyen színű a ruhája, és amikor elmentünk Lyonba vásárolni az anyagokat, akkor olyat vettünk, hogy olyan ne legyen senkinek, hogy mit tudom én, zöld, meg kék már volt, akkor világos színűt, vagy rózsaszín, vagy mit tudom én. Tehát ezek a riválisok megvoltak akkor is már egymás között, és nézték egymást, most milyen ruhában jön a templomba vasárnap.“⁵⁰

„Azt tudod, hogy ő azért nem járt a templomba, a református templomba, mert ő is református volt, mert hogy kinézik, a ruhája meg az öltözéke miatt. Akkor még (a '80-as évekig is) ment ez a rivalizálás a nagy múltú családok között.“⁵¹

⁴⁶ nő, 75 év körüli

⁴⁷ nő, 70 év körüli

⁴⁸ Fél E. 1991. 45.

⁴⁹ házaspár 30 év körüliek

⁵⁰ nő, 1968 óta él Decsen

⁵¹ férfi, 50 év körüli

Az idősök viselethez való viszonyulásokról egy másik adatközlő is beszél: „*az öregeknek fanatizmusa volt a ruha, majdnem, mint egy vallás*“⁵².

A mellékletben a ruhákról egy táblázatban több képet is találni.

⁵² férfi, 45 év körüli

A sárközi népviselet jelentésének idővel bekövetkezett változásainak okai

Tötszegi Tekla A mérai viselet változata a 20. században című könyvében, a viselet átfogóan mutatja be, mind a viselet rendszere, elemei szerint, mind az öltözködés menete, rendje és változása szerint.⁵³ A dolgozatomban a viseletnek a jelentését ragadtam meg.

Most egy kitérőt teszek a szimbolikus és az interpretív antropológia irányában, mely az alapot adja a következő értelmezésemhez. „A szimbolikus és az interpretív antropológia a szimbolikus viselkedésmódokat és a kultúra szimbolikus megnyilvánulásait tanulmányozza“, célja a tanulmányozott kultúra megértése.⁵⁴ A nyelvet tartják a legösszetettebb szimbólum rendszernek, de mellette vannak más jelentést hordozó szimbólumok is, mint az öltözködés is.⁵⁵ Ebből következik, hogy minden szociális viselkedésnek van szimbolikus része, melyhez a résztvevők közül mindenkinek alkalmazkodnia kell, hogy megértsék egymást.⁵⁶ Minden társadalmi kölcsönhatás szimbolikus és jelentéssel bíró, amely csak a közösség megegyezése alapján létezhetnek.⁵⁷ A szimbolikus antropológia Victor Turner és Mary Douglas munkásságában formálódott ki.⁵⁸ Az interpretív antropológia rokon a szimbolikus antropológiával, melynek jeles képviselője Clifford Geertz, aki a jelentést állította az elemzése középpontjába.⁵⁹ Geertz szerint a szimbólumokban testesülnek meg a jelentések, amik a történetileg közvetített mintáit jelölik, az örökölt szimbolikus formák segítségével az emberek kommunikálni tudnak egymással és fejlesztik étellel kapcsolatos tudásukat.⁶⁰ Az emberek által alkotott szimbólum rendszerek, olyan jelentéssel bírnak, amik segítik őket eligazodni

⁵³ Tötszegi Tekla 2009.

⁵⁴ Kisdi B. 2012. 141-142.

⁵⁵ Letenyey L. 2012. 173.

⁵⁶ Kisdi B. 2012. 141.

⁵⁷ Kisdi B. 2012. 141.

⁵⁸ Kisdi B. 2012. 141.

⁵⁹ Kisdi B. 2012. 141-142.

⁶⁰ Geertz, C. 2001. 74.

egymás között, a környezetükkel és önmagukkal is. ⁶¹A kultúrát folyamatos jelentésteremtő és jelentésfenntartó gyakorlatként definiálja, melynek következtében a középpontban a kulturális jelentések, megértés és értelmezés kerül.⁶² A jelentések nem rögzítettek, hanem kulturálisan kitermelődnek.⁶³ „A kultúra jelentésháló, az interszubjektív jelentések társadalmilag konstruált világa.”⁶⁴ Így szimbólum bármilyen tárgy vagy cselekvés, ha társadalmi vagy kulturális koncepció hordozója.⁶⁵ A kultúrát adottnak, de folyamatosan kialakulónak lehet tekinteni, mely állandóan újra értelmeződik.⁶⁶ Geertz szerint „a jelentéseknek a társadalmi változást formáló és a változás folyamatából kinövő mintái, miközben megfelelő ideológiákká kristályosodnak, vagy miközben a közkedvelt viselkedésformákba beágyazódnak, egy behatárolt mértékig bizonyosan irányítják is a változást”⁶⁷.

A dolgozatomat, jelen esetben a népviselet, jelentés változása, újra értelmezése és értékelése mentén írom. A sárközi népviseletnek az elmúlt száz évben jelentése átforgalmódott. A mai jelentések a korosztályok között ezért is lehet eltérő. A száz évvel ezelőtti jelentése a viseletnek valóban segítette a közösség tagjainak az eligazodását, hiszen egy nőről meg lehetett állapítani öltözet alapján a korát, családi állapotát és a vagyoni helyzetét. Az utóbbi pedig egy rivalizálást szült a faluban, mert a nők öltöztetésével tudták kifejezni a család a módosságukat. A jelentések nem rögzítettek, hanem kulturálisan termelődnek ki, ezért tudott a viselet jelentése megváltozni. Az idő múlásával más divatok és politikai törekvések jöttek, amik hatottak az emberekre, így a viselet jelentésére is. Az idősebb interjú alanyaim elmondása alapján a '50-es és '60-as években nagy változás történt a népviselethez való hozzáállásban. Először is a sokakat nyilvánítottak kulákoknak a viselet, pedig a gazdag parasztokhoz kapcsolódott, ami az akkori ideológiával szemben állt.

⁶¹ Geertz, C. 2001. 137.

⁶² N. Kovács T. 2007. 96-97.

⁶³ N. Kovács T. 2007. 97.

⁶⁴ N. Kovács T. 2007. 97.

⁶⁵ N. Kovács T. 2007. 97.

⁶⁶ N. Kovács T. 2007. 99.

⁶⁷ Geertz, C. 2001. 141.

„(..)hogy volt egy olyan időszak a Kádár-korszakban, hogy lenézték azt, hogy is mondjam, ledegradálódott. Nem is csak, hogy lenézett. Belesulykolták a falusi közösségekbe, hogy az nem érték, ami az ő kezükben van. Ekkor kerültek ki a gyönyörű 200 éves bútorok a pincékbe, kamrákba, mindenhova, a nem őket megillető helyre. A ruhák is a te dédnagymamád nagyon sokáig bőszenyásan járt. Én még emlékszem rá, ezt is meséltem már, hogy mikor vetkőzött ki, és eladta a ruhákat, mert mi még kicsik voltunk, és azt mondta, hogy fölül Szekszárdra ment valami hivatalos ügyet intézni, és fölment bőszenyásan. És akkor így leült hozzá egy valaki, aki a vonaton utazott, tehát nem hintón utazott, hanem a vonaton és, így elhúzódott, hogy ne érjen ennek a parasztasszonynak a szoknyája hozzá. Tehát ilyen helyzetek voltak a mindennapokban...”⁶⁸

Egy másik családnál mesélték, hogy a nagyszüleiket '56-ban kitelepítették a sárpilisi házukból és elkobozták a vagyonuk nagy részét, a megélhetésért a ruháikat el kellett adniuk. A ruha eladása ebben az időszakban szinte általános volt. Többen a megromlott anyagi helyzetük miatt voltak erre kényszerülve, mások, pedig azért, mert már nem láttak benne értéket.

„Ő eladta a nagyon szép ruháit, eladta, mert szegény sorba kerültek, és akkor szükségük volt a pénzre. Mondta mindig, hogy Finnországba vitték el két sor pántlikás ruháját.”⁶⁹

„(...) mondjuk ezelőtt 50 évvel, ha jöttek falura, vagy 60 évvel, hát hogy mondjam, filléreért vitték a ruhákat. Mert ugye azt mondják erre, hogy nem értékes. Mondják, adnak ötezer forintot, akkor odaadom nekik. De ha valaki azt mondja, hogy figyelj ide, 150 vagy 200 éves, ki ne add a kezedből, akkor vigyázok rá.”⁷⁰

Az akkori fiatalok közül többen voltak, akiket nem érdekelt a viselet, nem akartak vele foglalkozni. Az egyik interjú alanyom így nyilatkozott:

„Az az igazság, hogy mi nem szerettük, tudod? Tehát mi szerettük volna, már örültem konfirmáláskor, fehér kiskosztüm, és pliszírozott alj volt hozzá. Szekszárdon voltak maszekok, és akkor pliszíroztak. Hogy mondjam, mi már akkor rendesen akartunk öltözni. Utána meg én Bonyhádra a keribe jártam, és akkor ott meg már eleve más ruhák, meg jó iskolaköpeny, de hát ruháink is akkor már mások voltak.”⁷¹

⁶⁸ nő, 70 év körüli

⁶⁹ nő, 1968 óta él Decsen

⁷⁰ nő, 70 év körüli

⁷¹ nő, 80 év körüli

Az, hogy más városokba jártak iskolába kollégiumban kellett lakniuk, ami kiszakította őket ebből a falusi környezetből. Ez elősegítette, azt is, hogy ők nem akarnak ezekhez a régi dolgokhoz ragaszkodni. Az előző interjú alanyomnál és az unokatestvérénél is, aki szintén Bonyhádra járt középiskolába, a családban, ami meg maradt ruha, azt átalakították:

„és akkor a nagymama szétszedte, és csinált nekem egy szép pongyolát belőle. De hát ki kellett mosni, és akkor tudod, olyan loty lett. Szóval nem maradt meg az a szép tartása. És akkor utána már a színei megvoltak, ilyen rózsaszínes, drapp színe volt, és akkor ezek a szép virágok rajta. Tehát egy különleges valami volt, de hát tudtam, hát ki tudja, hol van. Figyelj, ez tönkrement.”⁷²

„(...)újra kellett hasznosítani, mert nagy volt az ötvenes években, a háború után nagy volt a szegénység, és nagyon sokan akkor a ruhákból mást csináltak, tehát újrahasznosították, utána meg ugye bejött a TSZ, bejött a TSZ-es kolhozosítás, vagy TSZ, vagy hogy mondjam. És akkor meg már nem ezek a ruhák nem feleltek meg mindennapos munkára, kinti munkára, meg az asszonyok is többféle munkakörben dolgoztak, nem csak kimentek kapálni, és akkor csak kapáltak, és akkor jó volt az a ruha, mit tudom én, két-három hétig a külső ruha, vagy egy hónapig csak az alsót cserélték, a pöndőt, hanem akkor úgy mondják, hogy kivetkőztek. Tehát akkor végül is megszűnt, csak még templomban sem hordták már, hanem kivetkőztek, és akkor mást csináltak belőle. Amikor nem hordták napi szinten.”⁷³

Ebből az is kiderül, hogy a munkához nem volt alkalmas az akkori viselet. Az asszonyok kivetkőztek, vagyis már nem hordták a régi viseletüket. A kivetkőzés időszakát az interjú alanyaim valaki az '50-es, mások a '60-as évekre tették. A kivetkőzéshez az előbb felsorolt okok vezettek. Ettől kezdve csak akkori idős asszonyok és férfiak hordták a népviseletet, ők még ragaszkodtak a régi hagyományokhoz.

⁷² nő, 80 év körüli

⁷³ nő, 75 év körüli

Ma a viselet

Mára a viselet, ahogy már említettem, már megváltozott jelentéssel bír. Az interjú alanyaim számára mást-mást jelent, de mégis vannak közös vonások korosztályonként. Az adatközlőim közvetlen vagy családtagjuk által közvetetten kapcsolódik a sárközi népviselethez. A sárközi népviselet hordása mára már nem általános, ezeket a viseletek a táncosok hordják fellépések és, néhány kivételes esetben, a konfirmálásuk alkalmával. Ebből az következik, hogy mára kevesen tudják, hogy hogyan kell ezeket a ruhákat megvarrni és kinek milyen darabot illene hordani a korához viszonyítva. Az újonnan készült ruhák anyagukat tekintve eltérnek a régi-ektől, mert olyan selymeket, pántlikát és ternót nem lehet kapni. Decsen még él egy viseletkészítő néni, aki több sárközi falu táncosainak varr ruhát. Ő egy varró nő volt és nyugdíjas korában kezdet el viseleteket varrni régi ruhák és fényképek mintájára.

Decsen ma kettő táncsoport működik, az egyik a már említett decsi Gyöngyösbokréta Hagyományőrző Egyesület, a másik a Csillagrózsa Hagyományőrző Néptáncegyüttes. A két egyesületben körülbelül 60-65 táncos lehet. Én az első csoportnak vagyok a tagja, így a másik csoportot nem vontam bele a kutatásomba, különböző okok miatt. A táncsoportok különböző pályázatok és támogatások tartják életben. A támogatások a helyi polgármesteri hivataltól is származnak. A hagyományőrző egyesületek csak a saját falujának vagy tájegységének a táncait tanulják és viszik fel a színpadra. E mellett a viseletük is a hagyományosat tükrözi. A mi csoportunkban vannak, akik megtanultak gyöngyöt fűzni és rostot kötni is, így megmenteni ezeket a tudásokat.

A hagyomány megőrzése, mint jelentés

A régi dolgok megmentése, megőrzése több interjú alanyomnál előjött, ők fontosnak tartják a népviselet, a tánc vagy a népi mesterségek tovább éltetését, még úgy is, hogy ezek már nem kapcsolódnak a mindennapokhoz. Ebben az esetben az új viselkedésmintákkal, öltözködéssel szemben minősítették hagyománynak a népviseletet⁷⁴, mint ruhadarabot és a hozzá tartozó, némely, öltözködési szabályt. Edward Shils szerint a hagyomány az, amit a múlt a jelennek átad, ez lehet akár viselkedés minta, tárgy, eszmék.⁷⁵ A hagyományok az átadás során is

⁷⁴ Hofer Tamás 1987. 7-8.

⁷⁵ Shils, Edward 1987. 30-31.

változnak, az átvevők új jelentésekkel ruházzák fel őket, de a legfontosabbnak tartott elemei változatlanok maradnak.⁷⁶

Az első a legidősebb korosztályban, akik még valamennyire még ebbe születtek bele és látták a kivetkőzést, ott nem mindenkinél mutatkozik ez meg. Közülük négyen mondták ezt, ebből egy viseletkészítő, egy gyöngyfűző, és egy testvér pár volt. A viselet készítő és a gyöngyfűző házasság révén került be a faluba, mégis fontosnak tartják ezeknek a tovább élését. Mind a ketten említik a tanfolyamokat, amik során a gyöngyfűző esetében ő tanította a jelentkezőket, a viseletkészítő pedig leszerezett Decsen egy rostkötő tanfolyamot.

„Mikor elkezdtem járni a kórusba is meg a tánccsoportba is, akkor már teljesen más szemmel néztem, meg értékeltem ezeket a hagyományokat, hogy micsoda csodálatos dolog ezt tovább vinni, tovább adni. Őket a dolgokat“⁷⁷

A testvér pár decsie és ők még emlékeznek rájuk, amikor az édesanyjuk kivetkőzött, de őket ez akkor nem érdekelte, így a magatartásukban egy megbánás is megfigyelhető, hogy ami van azt meg szeretnék menteni.

„(..)és volt, ahol csak az utód volt olyan születésű, vagy olyan lélekkel született, hogy rejtegette, meg rakosgatta.“⁷⁸

„(..)fontosnak tartom, mert már vagyunk annyira öregek, hogy felfogjuk ésszel meg már bánhatjuk(...)“⁷⁹

Ő ezzel magyarázta, hogy miért rakta el ő még is a régi szötteket és miért őrzik még többen, ha szekrényben is, a régi ruhákat és textiliákat.

A húga viszont hosszan ki fejtette és ő még fontosabbnak tartja a megőrzést, mint a nővére. Ő a fotózást is lényegesnek tartja, mert legalább úgy legyenek megőrizve ezek a régi ruhadarabok. Nekem is többször mondta, hogy kiknél kellene fényképeket készítenem, ebből én azt éreztem, hogy bennem is egy olyan személyt lát, aki képes ezt az eltűnőben lévő „hagyományt“ megmenteni. Nála értékmentési attitűdöt vettem észre.

⁷⁶ Shils, Edward 1987. 30-31.

⁷⁷ gyöngyfűző, nő 75 év körüli

⁷⁸ nő, 75 év körüli

⁷⁹ nő, 70 év körüli

„És ha elfeledkeziünk róla, akkor a te lányaid már nem emlékeznek, ha te nem emlékszel rá, nem tudod megtanítani, hogy ők is tudják. Ezt a fiatalok szerintem, akik foglalkoznak hagyományőrzéssel, minden csoportot a. Tudod, hogy én ilyen szőrszálhasogató vagyok, de mindenféle szőrszálhasogatással is nagyra kell becsülni, mert ők, a fiatalok fogják, mert hallanak róla. Mert aki megy az utcán, és egyszerűen azt se tudja, hogy létezik Sárköz, vagy létezik Palócföld, vagy létezik Ormánság Pécsnél. Ő nem fogja tudni, csak akik így mondjuk vagy népdal kapcsán, vagy tánc kapcsán, vagy szövés, kéz, kézimunka, vagy mert a gyöngyfüzés is, ha vannak olyan fiatal, akit az érdekel, vagy a faragás, vagy a fazekak, annak kapcsán, az beszüremkedik minden. Beszüremkedik. És akkor ti, fiatalok fogjátok tudni ezt is, hogy hogy vigyázok rá, hogy milyen. Mindent, mindent. A hagyományőrök, a hagyományőrök. Hát meg a múzeumban, de a nagy többség ezt nem fogja tudni.”⁸⁰

„(...) le kellene fényképezni, mert mindent kézzel csináltak, azt a vékony beszegést is kézzel csinálták.”⁸¹

A következő korosztály 40 és 50 év közöttiek. Közülük három férfi és kettő nő. A férfiak közül kettő decsi és ők testvérek, a harmadik viszont sárpilisi, de ma már Decsen él és a lányai jártak táncolni is. A nők közül az egyik a tánccsoportom vezetői közé tartozik, e mellett pedig ő tartja a táncpróbákat. A másik, pedig házasság révén került Decsre 2002-ben. Ők különböző módokon kapcsolódnak a viselethez. Az ő esetükben már nem konkrétan a hagyomány megőrzése, főleg a férfiaknál, hanem az identitásukhoz és a családi emlékezethez kapcsolódik akár a népviselet, akár azok a hagyományok, amik hozzá kapcsolódnak. Náluk észre lehet venni, hogy lokálpatrióta érzelmeik vannak. A családi emlékezet és, hogy ezek a ruhák értéket őriznek, a Sárpilisről származó férfi, úgy nyilatkozott, hogy ő nem válna meg ezektől a viseletektől, de nem célja, hogy tovább gyarapítsa a ruhatárat, mert ma már vannak fontosabb dolgok is. A testvérpár pedig kiemelte, hogy azért, hogy megmaradjon a Sárköz Sárköznek és ne olvadjon minden egybe, e mellett a viseletről kiemelték, hogy szép és nekik nagyon tetszik.

„Ugye azért fontos, hogy maradjon, persze, maradjon, ha Sárköz, akkor legyen Sárköz (...) Fontosnak fontos, hogy maradjon fenn minden tájegységnek a sajátja. Valószínű nem hiába születik oda az ember, születik, meg hát az ősök csak itt, amelyik itt volt, amelyik meg nem, az

⁸⁰ nő, 70 év körüli

⁸¹ nő, 70 év körüli

*meg itt maradt, meg ide jött vissza. Mindegyik táncolt, meg muzsikált, meg izé, belefolyt ebbe a történetbe.*⁸²

*„(...)hogy nem összemosni kell ezeket a sajátságainkat, hanem az, hogy tiszteletben kell tartani.*⁸³

A nő, aki a tánccsoportom egyik vezetője, ő ért a ruhák hoz, tud rostot kötni és sokat tanult az egyik, már elhunyt, viseletkészítőtől, ezek mellett sok ruhát gyűjtött össze. Nála a hagyományörzés a viseletek hagyományos megjelenésében rejlik, számára az a fontos, hogy az a ruha megfeleljen a régi szabályoknak. Az interjúzás alatt többször mondta, hogy ma nagyon túl díszítik az újonnan készült szoknyákat és olyan színeket raknak össze, amiket régen sosem.

*„Bár azzal együtt, hogy az újaknál is próbáltam arra törekedni, hogy minél inkább menjen a hagyományos vonalon.”*⁸⁴

*„Szóval én nálam inkább azt mondom, hogy ez a viseletgyűjtésnek a lényege, hogy próbáljam meg a régit megőrizni, ha másra nem, csak arra, hogy meg tudjam mutatni, hogy ilyennek kéne kinézni, és nem ilyennek.”*⁸⁵

A másik nő már úgy jött Decsre férjhez, addig Baján lakott, de az édesapja Felvidékről kitelepített magyarok gyereke és ő már Nemesnádudvaron született, az édesanyja pedig dusnoki, rác családból származik. Egyik félről sem tartották a régi szokásokat a családjában és amikor Decsre jött csodálkozott, hogy mennyi hagyományt őriznek. Neki ez kimaradt és a gyerekeit még kicsiként is elvitte a tánccsoportba, hogy táncoljanak és legyen egy ilyen régi hagyomány, ami a gyökereket megadja, amibe esetleg később tudjanak kapaszkodni, ezért a népviselet nála a hagyománnyal és a gyökerekkel, identitással kapcsolódik össze.

„és jött ez a lehetőség, hogy táncolni lehet, akkor úgy elhatároztam, hogy ha már itt lakunk Decsen, akkor az én gyerekeim igenis ismerjenek meg egy népi hagyományt, legalább azt,

⁸² férfi, 45 év körüli

⁸³ férfi, 50 év körüli

⁸⁴ nő, 45 év körüli

⁸⁵ nő, 45 év körüli

*amiben ők vannak, és ez nem is akármilyen népi hagyomány itt Decsen, és ezért szorgalmaztam, hogy igenis járjatok táncra, igenis legyenek ezek a népviseleti dolgaitok*⁸⁶

A következő korosztályba egy házaspár tartozik, akik 30 év körüliek. Ők már évek óta táncoltak több tánccsoportban is. A férj szerint ezt a hagyományt meg kell élni, tudni kell azt is, hogy ezeket milyen hordani. A feleség szerint a viseleteket fontos megőrizni és ha az családból örökölték, akkor még nagyobb büszkeség, hogy ezeket hordhatják.

A legfiatalabb korcsoport, ők velem egy idősek, 20 év körüliek. Ebből a korcsoportból ketten emelték ki a hagyományokat. Az első lány szerint a népviselet nagyon szép és régi hagyományokat őriz. A második lány szerint a viselettel, régi hagyományokat lehet megeleveníteni, amiket már kevesen tesznek. Így ebből itt arra a következtetésre jutottam, hogy szerinte jó, hogy ő ezt csinálja és tovább tudja éltetni ezt a hagyományt.

*„(...) egy olyan régi hagyományt elevenítek meg vele, amit nem sokan tesznek már rajtam kívül. (...) Szerintem egy borzasztó hasznos és érdekes dolog, hogy van viselet. Ez egy igazi kuriozum, hogy ma is lehet viselni a régi ruhákat és bemutatni. Szerintem azért elég nagy az eltérés a között, hogy régen és most hogyan viseljük. Most már más világ van. De nem szabad elfelejteni, hogy régen más ruhákban jártak az emberek és sokan nem tudják, hogy milyen viselni és miket hordtak. És ez egy műveltséghez tartozik, hogy tudják, hogy mit hordtak, hogyan nézett ki, milyen súly volt.”*⁸⁷

A közösséghez tartozás és identitás kifejezése

Már voltak utalások és interjú részletek is, amik az identitás megtalálásáról szóltak az előző alfejezetben. Érdekes, hogy azoknál a férfiaknál jelenik ez meg, akik nem táncoltak egyik egyesületben sem, csak gyerekeik vagy rokonaik. Mellettük a legfiatalabb korosztályban is megjelenik. Ők magát a népviseletet a tánccsoporttal és a fellépésekkel kapcsolják össze. Az imént idézet lány szülei nem decsie, az édesanyja alsónánai sváb családból származik, édesapja pedig Brassóban nőtt fel. A lány pedig születésétől Decsen lakik, így ő Decset nevezi szülőfalujának.

„Számomra a viselet egy olyan dolog, amit büszkén viselhetek magamon, egy olyan régi hagyományt elevenítek meg vele, amit nem sokan tesznek már rajtam kívül. Úgy gondolom ez

⁸⁶ nő, 45 év körüli

⁸⁷ nő, 20 éves

nagy dicsőség a mostani fiatalok között. És egy közösséget is jelent ahová tartozhatok. Az én szülőfalum hagyományos viseletét hordhatom, úgy hogy már nem ez a mindennapi.“⁸⁸

*„De szerintem mindenkiben benne van az, hogy olyan dolgot képviselnek, amit a nagymamájuk, dédmamájuk viselt. Sokan ezekről a viseletekről nem is tudnak, mert nem járnak semmilyen olyan helyre, ahol ezekkel megismerkedhetnének. Én ugye a tánccsoporton keresztül ismerkedtem meg a különfél sárközi ruhákkal.”*⁸⁹

Ő ebben a hagyományban találta meg azt, ami kapaszkodót nyújt számára. A fiataloknak azért is fontos lehet ez, mert így a hétköznapiakból ki tudnak szakadni és a globalizáció határaitól el tudnak menekülni, így lesz számukra olyan viselet vagy egy kulturális elem, ami nem hétköznapi és nem egyforma a többivel, amit az identitásukká tudnak formálni.⁹⁰

Egy lány testvérpár, akik 18 és 21 évesek, ők is említették a gyökereket. Az ő családjuk Sárpilisén gazdag kulák család volt. A dédanyjuk, fontosnak tartotta, hogy a lányokat hozzászoktassa a népviselethez és megtanítsa őket, hogyan kell elrakni, mi minek a neve és a lányoknak ruhát is csinált, amit majd egy másik fejezetben fogok jobban kifejteni. Nekik ez egyik fő motivációjuk, amikor táncolni jöttek az volt, hogy a családban lévő ruhákat fel tudják venni. A fellépések alkalmával szeretnek viseletben lenni, mert kitűnnek a tömegből és nagyon szép díszes a ruhájuk, és mások is odamennek kérdezgetni a népviseletről.

„El lehet mondani, hogy régre visszanyúl a gyökerünk, hogy kulák család volt, hogy mik voltak a kommunizmusban, hogy elvették mindenüket...”

Ők büszkék a viseletre, a családjukra, ami abban nyilvánul meg, hogy a viseletet hordják és másoknak elmondják a család történetét.

A közösséghez tartozást megragadva a tánccsoportnak nagy szerepe van, hogy ez kialakulhatott. A házaspár, akiket már említettem, ők is mondták, hogy a barátaik miatt is kezdtek el táncpróbákra járni. Nekik is, mint a mostani fiataloknak sokat jelent ez a közösség, ami itt kialakul, akár baráti társaságnak is lehet nevezni. A tánccsoport keretein belül több programra van lehetőség, ahol közös élményeket szerezhetnek. A csoportban közös érdeklődési körrel is rendelkeznek a tagok, ha más nem a tánc az érdekel mindenkit. Így a tánccsoportnak egy összetartó ereje is van, ami segítségével a hagyományokat tudják őrizni.

⁸⁸ nő, 20 éves

⁸⁹ nő, 20 éves

⁹⁰ Vö.: Sachsenmaier, Dominic 2008. 201-206.

Tötszegi Tekla könyvében megjelennek szintén ezek a jelentések, de abban az esetben más korosztályoknál, ami a különböző helyzetből adódhatnak.⁹¹

⁹¹ Tötszegi T. 2009. 179-182.

Viseletek átadása és átvétele

A viseleti darabok átadása és átvétele során szintén megnyilvánul a feleknél, hogy számukra mit jelent a viselet és milyen viszonyban áll vele. Én személy szerint is vásároltam és kaptam viseletet, így a tapasztalataim és megfigyelésem alapján itt is több tényező befolyásolja ezt a folyamatot. Az átadásnak különböző formáját tudjuk megkülönböztetni, ezek az eladás és megvásárlás, az ajándékozás és az öröklés. Ezeket több típusra lehet osztani, a viszonyulás alapján is.

Az első forma az eladás. Ez nem teljesen új keletű, mert az '50-es, '60-as évek elején is már rengeteg ruha került ki eladás révén Sárközből, ahogy ezt már előző fejezetemben írtam az akkori politika és szegénység miatt. Ma is sokan adják el viseleti darabjaikat, de ők már más okokból. A leggyakoribb, hogy az örökösök nem foglalkoznak a hagyományokkal és nem kell nekik a viselet. Máskor viszont az utódok hiánya vagy távolélése az ok. Akik manapság eladják a ruhákat köztük vannak olyanok is, akik már nem ebbe nevelődtek, ők a viseletnek már csak a pénzértékét látják. Vannak nénik, akik még sokat tudnak a viseletről és fontos is számukra, de az utódok hiánya, vagy nemtörődömsége miatt eladják inkább, hogy tudja, hogy hova is került. Az egyik interjú alanyom, akinek már nincsen örököse, és én is vásároltam tőle három szoknyát, elmondta, hogy ő régen az anyósa segítségével vásárolt 11 öltöző ruhát, de az ember egyszerre csak egyet tud hordani.

„Aztán egyszer jött egy felvásárló, és akkor kérdezte, hogy odaküldték hozzám, hogy van sok ruhám eladó, akkor már gyászoltam, én már mondom, úgyse öltözök bele. Habár arra tartogattam őket, ha bekerülök a Szeretetotthonba, akkor abból tudok pénzt csinálni. Nagyon jó áron el tudom őket adni. Aztán mégsem nem vártam meg, hogy bekerüljek, hanem előbb eladtam őket. És akkor így jutott neked is belőle.”⁹²

A ruhákból igazából befektetés lett és az utód hiánya miatt adja el őket.

A vásárlók főként, gyűjtők és táncosok. A táncos vásárlókat főleg az motiválja, hogy ha nincsen az örökségükben ruha, akkor legyen sajátjuk, vagy több sajátjuk is legyen. A tánccsoportom egyik vezetője, akit az előző fejezetben már említettem, ő a ritkaságokat és a régit keresi és vásárolja meg, illetve azokat, amikhez jó áron hozzá lehet jutni. Az eladók, mivel van rá kereslet ők ezeket a ruhákat már borzasztó drágán adják el, valóban egy vagy kettő tehén

⁹² nő, 75 év körüli

ára is lehet. A vásárlásnak olyan motivációja is lehet, hogy az utód kompenzálja a régen eladott ruhákat.

Az ajándékozásnak is különböző formája és motivációja lehet.

Az elsőnél az egyének nem kötődnek szorosan a viseleti darabokhoz, sőt van, hogy fájdalmas emlékekkel társítják ezeket. A múlthoz kapcsolódó tárgyakat, amik legyenek viseleti darab vagy fénykép, azt olyan rokonoknak vagy ismerősöknek adják, akiket érdekelnek a hagyományok és fontosnak tartják őket. Ezt az egyik interjú alanyomnál vettem észre. Ő az édesanyját hamar elvesztette és valószínűleg ezekhez a régi dolgokhoz őt kapcsolja, ezért válik meg ezektől. Érdekes az, hogy pénzt nem kér érte.

„Eldobtuk, mert fönt volt a padláson, míg apám megőrizte, mert hát nem kellett a bátyámnak se. De el is vitték, kiraktam az utcára, el is vitték. Szép volt, meg kalap(…)“⁹³

A második ajándékozási forma a rendes ajándékozás. Ennél az emlékezet, a genealógia játszik szerepet. Olyan elvárás van e mögött, hogy mi is emlékezzünk, megőrizzük és tovább adjuk azokat a tárgyakat és tudást, ami az elődeink világához tartozott. A genealógiai emlékezetnek több célja is van, mint például az elődök nyugalmaról való gondoskodás, de a múlt dokumentumát is felvállalja.⁹⁴ A tárgyakon keresztül megőrzött családi történet esetében a hordozó tárgyakat relikviák sorába emelik.⁹⁵

„Ezért fontos, hogy ne csak a szőtest lásd, meg ne csak azt az egyszerű konyharuhát lásd, hanem tudd a hozzávaló élethelyzetet, mikor, hogyan, mire használták.“⁹⁶

A harmadik típus az egyik családhoz tartozik. Ők a dédimamájuk miatt még ma is nagyon komolyan veszik a hagyományokat. A velem egy idős lányoknak nagyon sok mindent megtanított és elmondott a viselettel kapcsolatban. Mesélték, hogy volt olyan, hogy addig nem kellek fel az ágyról, amíg szépen össze nem tudták hajtogatni a rokolyákat. A dédijük a konfirmálásukra készítettett a lányoknak egy egész viseletet, ami a sajátjuk lett. A konfirmálás után a család szemében felnőtté váltak, több feladatot, és nagyobb felelősséget is kellett vállalniuk.

⁹³ nő, 80 év körüli

⁹⁴ Keszeg Vilmos 2008. 327-328.

⁹⁵ Tötszegi T. 2006.

⁹⁶ nő, 70 év körüli

Egy esetben, mesélte nekem az egyik adatközlő, hogy amikor férjhez ment és Decsre költözött, akkor el kellett mennie a férj egyik rokonához, hogy válaszson magának szőtteket. Ő ezt úgy élte meg, hogy ekkor fogadták be őt a családba.

*„Azt se tudtam, hogy hogy tartozik a családhoz. Körülbelül megmondták, hogy na, kinek a kije, meg a mit tudom én, de nem értettem. És utólag meg igazából nem is, hogyha így belegondolok, nem is az ő feladata lett volna az, hogy én onnan kapjak valamit. De ő fontosnak tartotta, és én ezt értékelem, és igazából szeretettel fogadtott. Igazából így utólag visszagon-
dolván az volt az egyetlen gesztus, hogy engem ebbe a családba befogadtak.“⁹⁷*

Az öröklés is, mint a többi átadási forma a hagyományokhoz és a családhoz való viszonyulástól függ. Ki mennyire kötődik a darabokhoz, mennyit meséltek nekik róluk.

Az öröklésnek is van egy láthatatlan része is, ami szintén a családi emlékezeten alapul. Az örökítők, ha még élnek, akkor odafigyelnek nagyon azokra, hogy az örökösök rendesen bánjanak ezekkel az értékekkel.

„(...) ti tudjátok a történetét is, mert úgy lesz életteli az a szöveg, amit kaptok. Mert ha mi nem örököltük volna, akkor ezt mi nem tudnánk odaadni.“⁹⁸

Tötszegi Tekla Családi emlékezet a viseletdarabok tükrében című művében egy nádasmenti faluközösséghez tartozó családon keresztül mutatja be, hogy a viseletdarabok, hogyan vándorolnak a családon belül és ennek milyen szerepe van a családi kapcsolatok ápolásában.⁹⁹ Decsen nem jelenik meg ilyen összetetten a viselet darabok útja. De ami közös mind a kettő közösségben, hogy a családi emlékezetet tárgyakon kódolják.¹⁰⁰

⁹⁷ nő, 45 év körüli

⁹⁸ nő, 70 év körüli

⁹⁹ Tötszegi T. 2006.

¹⁰⁰ Tötszegi T. 2006.

Tanulságok

A végére elmondható, hogy a sárközi viselet nem csak mint tárgy jelenik meg, hanem több mögöttes jelentést is társítanak hozzá. A jelentéseket több tényező is meghatározza, illetve változásra bírja. Az, hogy kinek mit jelent függ az egyén családi hátterétől is, attól, hogy mit látott otthon, miket meséltek neki a családról a régebbi dolgokról. Tágabban pedig a politika, az adott kor szellemisége is hatást gyakorol rá, így lett a szégyenből, a sárköziség jelképe, majd a családi emlékezet hordozója és kapaszkodó, valahova tartozás jelentése.

A dolgozat megírása közben több kérdés is felmerült bennem. A viseletkészítők egyénisége mennyire gyakorolt hatást a ruhák elkészítésében? Ha már nem tudunk ugyan olyan anyagokat használni a viselet elkészítésében, nem tudjuk pontosan rekonstruálni őket, mennyire kell ragaszkodnunk azokhoz a hagyományosnak mondott elemekhez és elkészítéséhez? Ha csinál-tatunk magunknak szoknyát, mennyire lehet belevinni a saját ízlésünket? A tánccsoportok, hogy ezeket az igazából templomi vagy ünnepi viseleteket viszik fel színpadra, hagyományosnak mondhatók? A színpadra használt ruhák a viselést és táncban megváltoztatták-e?

Irodalomjegyzék

Andrásfalvy Bertalan

1956 *A sárközi társadalom és népművészet alakulása*. Sárköz 2. 58-62.

1973 *A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása és víz-használatai a szabályozás előtt* In: Vízügyi történeti füzetek 6. A Sárköz ősi ártéri Gazdálkodása

Balázs Kovács Sándor - Decsi-Kiss Mária - Nagy Gyöngyi

2024 „*Kalárisnak mondik...*“ *Sárközi Gyöngymunkák*. Budapest

Csíki Tamás

2012. Ethnográfia - a nemzeti (népi) emlékezet tudománya. Ethnographia 123. 221-254.

Emerson, Robert M. et al.:

1995 *Writing ethnographic fieldnotes* Chicago

Eriksen, Thomas Hylland

2006 *Kis helyek - nagy témák. Bevezetés a szociálintropológiába* Budapest

Fejős Zoltán

2004 *Miért a fotó?* In: Fejős Zoltán szerk.: *Tabula könyvek 6. Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok*. Budapest 7-37.

Fél Edit

1991 *Női ruházzkodás a Sárközben*. Ethnographia 102. 9-49.

Geertz, Clifford

2001 *Az értelmezés hatalma*. Budapest

Granasztói Péter

2004 *A néprajzi fotográfia dokumentációs értéke*. In: Fejős Zoltán szerk.: *Tabula könyvek 6. Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok* Budapest 63-71.

Hofer Tamás et al.

1987. *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest

Katona Imre

1962 *Sárköz*. Budapest

Keszeg Vilmos

2008. *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kolozsvár

Kovács Aladár

A tolnamegyei Sárköz népviselete

Kisdi Barbara

2012 *A kulturális antropológia története, elméletei és módszerei*. Budapest

Letenyei László

2012 *Kulturális antropológia. Elmélettörténet*. Budapest

Malonyay Dezső

1912 *A magyar nép művészete 4. A dunántúli magyar nép művészete*. Franklin-Társulat Budapest

Mády Zoltán

1942 *Tanulmányok egy sárközi falu társadalmáról*. Budapest

N. Kovács Tímea

2007 *Helyek, kultúrák, szövegek: a kulturális idegenség reprezentációja*. Debrecen

Sachsenmaier, Dominic

2008. *sokféle modernitás - egy elmélet és annak lehetőségei* In. Niedermüller Péter et al. Szerk.: Sokféle modernitás. A modernizáció stratégiái és modelljei a globális világban. Budapest

Shils, Edward

1987 *A hagyomány. Bevezetés.* In. Hofer Tamás et al.: Hagyomány és hagyományalkotás. Budapest

Tötszegi Tekla

2006 *Családi emlékezet a viseletdarabok tükrében.* In. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 14. 248-260.

2009 *A mérai viselet változása a 20. században.* Budapest